

تحلیل ساختاری و فکری داستان‌های دفاع مقدس با نگاهی بر آثار و رمان‌های حسن بنی عامری در تطبیق با تصاویر جهادی غزوات صدر اسلام

چکیده

داستان‌های پست‌مدرنیستی در زمینه جنگ دارای ویژگی‌های خاص خود هستند که آن‌ها را از دیگر داستان‌ها متمایز می‌سازد؛ این تمایز هم از نظر فرم است و هم محتوا. هدف از این پژوهش تحلیل و بررسی ساختاری و فکری داستان‌های دفاع مقدس با نگاهی بر آثار و رمان‌های حسن بنی عامری می‌باشد. در بررسی این آثار، دو اثر شاخص او با عنوان‌های «گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» و «نفس نکش، بخند، بگو سلام» بررسی شد. این پژوهش با روش توصیفی و تحلیلی انجام شده است و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد نشان که رمان «گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» دارای مؤلفه‌های بارز پست‌مدرنیستی است؛ مؤلفه‌هایی مانند: شکستن زمان و مکان، ورود شخصیت‌های داستانی به حیطه روایت و جدل با نویسنده، تغییر زاویه دید، ویژگی‌های فراداستانی، به هم ریختن مرز میان واقعیت و خیال و... در بررسی محورهای فکری این رمان، نویسنده مسائلی مانند شجاعت رزمندگان، پای‌بندی به مقدسات و هم‌چنین توجه به نمادهایی مانند عدد هفت، آب، اسب و ... پرداخته است. رمان «نفس نکش، بخند بگو سلام» نیز دارای خصوصیات و مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی است و دارای ویژگی‌هایی مانند: خطی نبودن روایت، تغییر زاویه دید، فراداستان، طنز، ناتمام ماندن جمله، عدم اقتدار مؤلف و شورش شخصیت‌ها است. در تحلیل فکری این رمان، توجه به دفاع مقدس، نقش بارز زنان، و توجه به نمادها و گاهی توجه به مقدسات مانند آوردن آیات و احادیث بارز است.

اهداف پژوهش:

۱. بازشناسی مؤلفه‌های داستان‌های دفاع مقدس.

۲. شناخت ساختاری و مضامین رمان‌های حسن بنی عامری.

سؤالات پژوهش:

۱. داستان‌های حسن بنی عامری دارای چه شاخصه‌هایی هستند؟

۲. مضامین داستان‌های حسن بنی عامری چه تشابهی با تصاویر جهادهای صدر اسلام دارند؟

کلیدواژه‌ها: حسن بنی عامری، پست‌مدرنیسم، رمان دفاع مقدس.

مقدمه

با شروع جنگ تحمیلی در سال ۱۳۵۹، ادبیاتی به نام «ادبیات جنگ» در فضای نویسندگی جامعه ایران پدید آمد. این پدیده، بستر مناسب و پربراری برای نویسندگان و شاعران محسوب می‌شد که یا خود در جبهه حضور داشته و شاهد اتفاقات جنگ و جبهه بودند و یا این‌که با واسطه، اتفاقات جنگ و جبهه را بازتاب می‌دادند. ادبیات جنگ، هم شامل آثاری است که مستقیم به توصیف جنگ می‌پردازند و هم آن دسته که غیرمستقیم مسائل مربوط به جنگ را توصیف می‌کنند. این نویسندگان، دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به جنگ و دفاع مقدس داشتند در این میان سه گروه به وجود آمدند؛ گروه اول که به دفاع و ستایش جنگ و مقاومت و پایداری پرداختند که به آن‌ها مثبت‌نگر گفته می‌شود. گروه دوم از نویسندگان که اصولاً مخالف جنگ بودند و جنگ را یک شر مطلق می‌دانستند و بیشتر پیامدها و مصائب جنگ را نشان می‌دادند و گروه سوم که بین این دودسته قرار می‌گیرند و هم دستاوردها و جنبه‌های مطلوب جنگ را نشان می‌دهند و هم مشکلات و سختی‌های آن را. حسن بی‌عامری از نویسندگانی است که در ادبیات جنگ صاحب آثاری است. یکی از آثار او رمان «گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» است این اثر از رمان‌های متفاوت جنگ و دفاع مقدس به شمار می‌رود؛ زیرا نه هم‌چون رمان‌هایی که با نگاه منفی به جنگ نگریسته‌اند، جنگ ایران و عراق را به کلی بیهوده و خانمان سوز دانسته است، و نه همانند غالب رمان‌هایی که نگاه مثبتی به جنگ ایران و عراق داشته‌اند، چهره‌ای بی‌نقص و معصوم از رزمندگان ارائه داده، نه جنگ را مقدس دانسته و نه حماسه‌ها را ناگفته گذاشته است از آن‌جا که رمان‌های پست‌مدرنیستی دارای پاره‌روایت‌های فراوانی است و دارای طرح و پیرنگ منسجمی نیست، خلاصه کردن آن‌ها دشوار است و نمی‌توان کل داستان را به صورت یک روایت واحد با آغاز و انجام مشخصی بیان کرد؛ رمان «نفس نکش بخند بگو سلام» از حسن بنی‌عامری نیز مستثنی از این مقوله نیست و تنها می‌توان روایت غالب و برجسته داستان را بیان کرد. مسئله اصلی در این تحقیق تحلیل فکری و ساختاری داستان‌های مربوط به دفاع مقدس در آثار حسن بنی‌عامری است. به‌طور ویژه بررسی این‌که مؤلفه‌های ساختاری در هر یک از این آثار تا چه میزان در خدمت مؤلفه‌های درونمایه‌ای قرار دارند، مورد توجه این تحقیق است.

درخصوص پیشینه پژوهش حاضر باید گفت تاکنون اثری مستقل با این عنوان به رشته تحریر در نیانده است اما آثاری به بررسی ادبیات جنگ پرداخته‌اند. درباره پژوهش‌های انجام شده در این زمینه می‌توان به مواردی اشاره کرد از جمله، خادمی کودلایی، مهدی (۱۳۸۷) در پژوهشی گسترده در زمینه ادبیات داستانی دفاع مقدس، کتاب «فرهنگ داستان‌نویسان: بررسی آثار داستان‌نویسان جنگ» را منتشر کرده است. در این اثر سترگ به طور مفصل به معرفی شخصیت و آثار بنی‌عامری و آثار شاخص ایشان پرداخته شده و به عنوان یک مرجع می‌تواند مورد استفاده این پژوهش قرار بگیرد. حنیف، محمد (۱۳۸۶) در کتابی با عنوان «جنگ از سه دیدگاه» به بررسی آثار داستانی با محوریت جنگ و دفاع مقدس پرداخته است. نویسنده در این کتاب تقسیم‌بندی جالبی از این سری داستان‌ها ایجاد

کرده است و کتاب‌ها را در سه دسته داستان‌های مثبت نگر، داستان‌های منفی نگر و داستان‌هایی با نگاه سوم گروه-بندی کرده است. رمان گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» در گروه سوم، بررسی و تحلیل شده است. اثر دیگر حنیف، محمد (۱۳۹۱) کتابی با عنوان «ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس و قابلیت‌های بهره‌گیری از آن در رسانه ملی» است. مؤلف در این اثر تلاش خود را در دو زمینه متمرکز کرده است. یکی شناخت ماهیت ادبیات داستانی دفاع مقدس و دیگری چگونگی بهره‌گیری از این داستان‌ها در خلق آثاری برای تولید و پخش در صدا و سیما. از آن‌جا که در خلق آثار داستانی دفاع مقدس به ندرت از شیوه‌ها و شگردهای نوین داستان‌نویسی استفاده شده است و به تبع آن به ندرت شاهد نقد و بررسی این گونه آثار هستیم؛ در نتیجه تحلیل و بررسی این گونه آثار ضرورت پیدا می‌کند. با تحقیق در آثار حسن بنی‌عامری، دو اثر وی با عنوان‌های «گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» و «نفس نکش، بخند بگو سلام» گزینه‌های مناسبی برای تحقیق در این زمینه است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر داده‌های کتابخانه‌ای انجام شده است و در صدد بررسی ساختار داستان‌های حسن بنی‌عامری و انطباق آن با تصاویری از غزوات صد اسلام است.

نتیجه‌گیری

در بررسی آثار حسن بنی‌عامری دو اثر شاخص او به عنوان‌های: «گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند» و «نفس نکش، بخند، بگو سلام» بررسی شد. حسن بنی‌عامری نگاهی نسبتاً انتقادی به جنگ دارد و تمام حوادث آن را چه تلخ و چه شیرین نشان داده است. او نگاهی بینابینی به جنگ دارد و شجاعت و دیگر خصوصیات بارز و ستوده را تنها مختص رزمنده‌های ایرانی نمی‌داند، بلکه گاهی عراقی‌ها و نیروهای دشمن را نیز همراه این صفات ترسیم کرده است. رمان «گنجشک‌ها...» دارای مؤلفه‌های بارز پست‌مدرنیستی است؛ مؤلفه‌هایی مانند: شکستن زمان و مکان، ورود شخصیت‌های داستانی به حیطه‌ی روایت و جدل با نویسنده، تغییر زاویه‌ی دید، ویژگی‌های فراداستانی، به هم ریختن مرز میان واقعیت و خیال و... . روایت این رمان، پازل‌وار است و هر قطعه از آن در جایی از رمان است و این وظیفه‌ی خواننده است که قطعات پازل را در کنار هم چیده و به نظم برساند. در تحلیل فکری رمان «گنجشک‌ها...»، به این نتیجه می‌رسیم که نویسنده هنگام توصیف شجاعت و دل‌آوری‌های رزمندگان و بیان ایثارگری‌های آن‌ها و در کل بازتاب مضامین مربوط به دفاع مقدس مانند شجاعت رزمندگان، پای‌بندی به مقدسات و... زبان او رئالیستی می‌شود و محتوا را فدای ساختار و فرم نکرده است. رمان «نفس نکش، بخند بگو سلام» نیز دارای خصوصیات و مؤلفه‌های پست‌مدرنیستی مانند: خطی نبودن روایت، تغییر زاویه‌ی دید، فراداستان، عدم اقتدار مؤلف و شورش شخصیت‌ها است. شخصیت‌های داستان نیز به تبعیت از ویژگی‌های پست‌مدرنیستی، افرادی غیرمعمول و غیرعادی هستند و حتی نام و جنسیت آن‌ها دوگانه و متناقض است. پیرنگ داستان نیز مانند پیرنگ رمان «گنجشک‌ها...» خوش‌ساخت نیست و حاصل تداعی ذهن نویسنده است. در تحلیل فکری این رمان، توجه به دفاع مقدس، نقش بارز زنان و گاهی توجه به مقدسات مانند آوردن آیات و احادیث بارز است.

منابع:

- بنی‌عامری، حسن. (۱۳۸۵). گنجشک‌ها بهشت را می‌فهمند. چاپ دوم. تهران: نیلوفر.
- بنی‌عامری، حسن. (۱۳۸۲). نفس نکش بخند یگو سلام. چاپ اول. تهران: نیلوفر.
- پارسی‌نژاد، کامران. (۱۳۸۴). جنگی داشتیم، داستانی داشتیم، (تحلیل و بررسی ۱۴ عنوان کتاب داستان نشر صریر). چاپ اول. تهران: صریر.
- پاینده، حسین. (۱۳۸۶). رمان پسامدرن و فیلم: نگاهی به ساختار و صناعات فیلم میکس. چاپ اول. تهران: هرمس.
- حنیف، محمد. (۱۳۹۱). ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس و قابلیت‌های بهره‌گیری از آن در رسانه ملی. چاپ اول. تهران: سروش.
- حنیف، محمد. (۱۳۸۶). جنگ از سه دیدگاه (بررسی بیست رمان و داستان بلند جنگ). چاپ اول. تهران: صریر.
- خادمی کودلایی، مهدی. (۱۳۸۷). فرهنگ داستان‌نویسان: بررسی آثار داستان‌نویسان جنگ. تهران: شاهد.
- رادفر، محمدرضا. (۱۳۷۱). «دگرگونی‌ها و ویژگی‌های ادبیات در یک نگاه». فصلنامه زبان و ادب فارسی، شماره ۳۶.
- سلیمانی، حسن. (۱۳۸۰). فن داستان‌نویسی. چاپ پنجم. تهران: امیرکبیر.
- شایسته فر، مهناز. (۱۳۸۸). «مکتب نگارگری بغداد با تاکید بر مضامین شیعی». هنر اسلامی، شماره ۱۰، ۷۶-۶۰.
- شمیسا، سیروس و تدینی، منصوره. (۱۳۸۶). «شخصیت‌های داستان پسامدرن: اصالت وجود». فصلنامه زبان و ادب. زمستان. شماره ۳۴.
- صنعتی، محمدحسین. (۱۳۸۹). آشنایی با ادبیات دفاع مقدس. چاپ اول. تهران: صریر.
- عبداللهیان، حمید. (۱۳۸۱). شخصیت و شخصیت‌پردازی در داستان معاصر. چاپ اول. تهران: انتشارات آن.
- کادن، جی. ای. (۱۳۸۰). فرهنگ و ادبیات نقد. ترجمه‌ی کاظم فیروزمند. چاپ اول. تهران: شادگان.
- لاچ، دیوید. (۱۳۸۶). رمان پست‌مدرنیستی. گزینش و ترجمه‌ی حسین پاینده. نظریه‌های رمان. تهران: نیلوفر.
- لوئیس، ببری. (۱۳۸۳). مدرنیسم و پست‌مدرنیسم در رمان: پسامدرنیسم و ادبیات؛ گزینش و ترجمه حسین پاینده. تهران: نیلوفر.

متس، جسی و دیگران. (۱۳۸۹). نظریه رمان: رمان پست‌مدرن: غنی شدن رمان مدرن؛ گزینش و ترجمه حسین پاینده. تهران: نیلوفر.

مک‌کافری، لری. (۱۳۸۷). ادبیات پسامدرن: ادبیات داستانی پسامدرن؛ تدوین و ترجمه پیام یزدانجو. تهران: مرکز.

مهدی زاده، عیضا. (۱۳۹۶). «بررسی روند تجلی مضامین شیعی در نگارگری ایران»، شماره ۶، ۳۹-۶۰.

وارد، گلن. (۱۳۸۳). پست‌مدرنیسم. ترجمه قادر فخر رنجبری و ابوذر کرمی. چاپ دوم. تهران: نشر شاهی.

وو، پاتریشیا. (۱۳۹۰). فراداستان. ترجمه شهریار وقفی‌پور. چاپ اول. تهران: چشمه.

هانبول، آرتور. (۱۳۸۳). «طرح در رمان»، مدرنیسم و پسامدرنیسم در رمان»، گزینش و ترجمه حسین پاینده. تهران: نشر روزنگار.